

RÁCZ GYÖZÖ

NEMZEDÉK ÉS MAGATARTÁS

Úgy tűnhet: sziszifuszi feladatra vállalkoztunk; elfelejtésre ítélt pozitívista és romantikus utópiák, divatos, de kétes értékű és tünékeny történelmi igényekhez simuló újabb polgári elméletek hamis következtetései vagy féligazságai és a marxizmusban sem minden vonatkozásban végleges érvénnyel tisztázott álláspontok után arra a feladatra, amely még egyes szociológusok megítélése szerint is „korszerűtlen“: a nemzedéki kérdés elemzésére. Elég azonban csak az elmúlt néhány évtized világtörténelmi jelentőségű fordulatait vagy nagyobb hatású társadalomformáló eseményeit végiggondolni ahhoz, hogy bárki meggyőződhessek vállalkozásunk nemcsak reális, de időszerű jellegéről is.

A legújabb kor történelmének döntő jelentőségű eseményét, az első szocialista forradalmat és a későbbieket is forradalmi nemzedékek segítették győzelemre, fiatalabb generációk építették tovább, és ma olyan nemzedékek teljesítik ki, amelyek számára a szocializmus kezdeti éveit egy távoli korszak emlékei, vagy a történelemkönyvekből ismert események színhelyei csupán.

Már ez az egyetlen példa is bizonyítja a kérdés rendkívül komplex voltát, mert nem kétséges, hogy sem a szocialista forradalmat, sem a szocialista társadalmat nemcsak egy szigorú biológiai korhatár közé semmiképpen sem szorítható évszám valósította meg, hanem az életkora szerint is heterogén struktúrájú forradalmi tömeg, amelyben azonban a nemzedéki rétegződés kétségtelenül kimutatható volt.

A régi renddel szembenálló haladó erők többsége fiatal volt ugyan, nemcsak politikai meggyőződése szerint, hanem évei száma alapján is, de a szocializmussal nemcsak aggastyánokból álló reakciós konzervatív nemzedék állott szemben, hanem a fiatalabb korosztályokból is sokan azok közül, akiknek történelmi osztály- vagy személyi érdekei a régi rend védelmét követelték meg.

És így volt ez a történelemben mindig. Az ősközösségi társadalomban a nemzetség vagy a törzs vénjei voltak a szokások, hagyományok és a „tudomány“ őrzői, az ebben a hagyományörzésben megnyilvánuló pozitív és negatív funkciókkal együtt, és az újra, előremutatóra mindig általában fogékonyabb fiatal nemzedékek biztosították a történelemben soha meg nem állítható haladás belső mozgatóerőit.

Korántsem véletlen tehát, hogy az 1789-es francia forradalom vezetőinek átlagos életkora 20 és egynéhány év volt, míg a velük szembenálló feudális reakció vagy nagypolgári törekvéseket képviselő retrográd politikuskok többsége az idősebb nemzedékekhez tartozott. És fiatalok voltak, szinte gyermekemberek a lírai világképek nagy megújítói: Keats, Rimbaud, Eminescu vagy Petőfi, fiatal volt Marx, Engels és Lenin, amikor korszakos jelentőségű elméleti munkásságuk alapvonulatait kidolgozták, s az elméleti fizika legnagyobb képviselői is húsz- és harmincéves koruk

közötti időben fogalmazták meg modern fizikai világnézetüket megújító elméleteiket. Persze, ismeretesek az „ellen“-példák is. A prózairodalomban, a tudományban vagy a filozófiában a nagy szintézisek általában az idősebb generációkhoz tartozók művei, vagy hogy a világtörténelemben nem egy haladó politikus öreg volt, számos konzervatív politikus pedig fiatalabb generációhoz tartozott, és fordítva.

Alapjaiban elhibázott az a feltevés, hogy az ifjúság, mint ifjúság, haladó, az idősebb generációk pedig eleve csak konzervatívak lehetnek.

Nyilvánvaló, hogy nemzedékek és nemzedéki problémák voltak, vannak és lesznek, hogy a nemzedékképződés történelmi-dialektikus folyamat, de az is nyilvánvaló, hogy a nemzedékek meghatározásában nemcsak a biológiai kritériumok nem kizárólagos jellegűek, hanem a világnézeti magatartás sem az egyetlen meghatározó tényező. Ugyanabban a korban élők és megközelítően azonos évjáratokhoz tartozó fiatalok vallhatnak nagyon különböző világnézeti és életelveket aszerint, hogy magatartásukat milyen kiemelkedő jelentőségű társadalmi tényezők befolyásolják döntően.

A kérdést tovább bonyolítja az a tény is, hogy egy nemzedék nagy egyéniségeinek történelmi szerepét nemcsak az előbb már említett, meghatározott jelentőségű társadalmi, történelmi, világnézeti tényezők alakítják, de befolyásolják lelkialkatbeli adottságok is, tehát végső soron az individuálpszichológia hatáskörébe tartozó tényezők. Saint-Just alig volt néhány évvel fiatalabb, mint Robespierre, ugyanahhoz a jakobinus párt-hoz tartozott, mégis sok politikai kérdésben más volt az álláspontja, mint ez utóbbié. Mint ahogy Lenin és a vele kortárs forradalmárok egy részének a nézeteltérései sem magyarázhatók minden esetben csak a társadalmi vagy osztályhelyzetből elkerülhetetlenül következő különbségekkel.

Mi hát a nemzedék? És milyen szociológiai, lélektani, biológiai és más kritériumok által definálhatók?

Hogy a probléma valóban mennyire bonyolult, a kérdőíveinkre beküldött válaszok is bizonyítják. Mert igaz ugyan, hogy a megkérdezettek a mai tudományos marxista szemlélet álláspontjával egybehangzóan nemzedékek általában az azonos korban élő és körülbelül azonos évjáratokhoz tartozó egyének összességét értik, akiket lényegében azonos világnézeti magatartás jellemez, kevesen elemzik azt a kérdést, hogy mi teszi általában a fiatalabb nemzedékeket a haladóbb magatartások hordozójává. Márpedig problémánk, a nemzedéki kérdés csak ennek a kérdésnek a tisztázása alapján válhat tudományosan elemzett tárggyá. A különböző nemzedékek ugyanis, mint már hangsúlyoztuk, nem elsősorban életkori meghatározottságaik szerint haladók, újító szándékúak, tehát a társadalmat előrevivők, hanem aszerint, hogy világszemléleti alapállásuk mennyire esik egybe a haladás objektív tendenciáival, a szocializmus társadalmi viszonyai között az alkotó marxizmussal — korunk egyetlen következetesen tudományos filozófiájával, ennek nemcsak elméleti vállalásával, hanem a gyakorlatban való alkalmazásával is. Ebben az összefüggésben, amelyet nemegyszer hibásan fordítanak meg az ifjúság avantgarde szerepét abszolutizálók, nyilvánvalóan jelentkeznek a nemzedékek egymásra következésében és kapcsolatában kimutatható történelmi-dialektikus folyamat el-

lentmondásos tartalmai. Az a világnézet és magatartás ugyanis, amely egy nemzedék álláspontját haladóvá teheti, csak a legritkább esetben kizárólag annak a nemzedéknek az elméleti tevékenységét vagy gyakorlati magatartását tükrözi, amely ezt az életben megvalósítja. A múlttal való, legradikálisabban haladó elméleti vagy gyakorlati szembenállásokban is nemegyszer kimutathatók az idősebb nemzedékek progresszív törekvéseivel való, legalább részleges azonosulások.

A nemzedékek szembenállását abszolutizáló, filozófiai lényege szerint antidiialektikus felfogás helyett mi a nemzedékek elkerülhetetlen együttműködésében és szembenállásában látjuk problémánk tárgyalásának helyes elméleti kiindulást biztosító premisszáját.

Nyilvánvaló számunkra az is, hogy ezt a kérdésseltevést sem lehet, még ebben a konkrétabb összefüggésben sem, tudományosan tárgyalni, ha eltekintünk a társadalmi rendszerek jellegétől, amelyekben vagy amelyekre vonatkoztatva a kérdést elemezzük, ha tehát egy elvont és történelmietlen tárgyalásmódot alkalmazunk. Kétségtelen ugyanis, hogy a szocializmust megelőző társadalmi-gazdasági rendszerekben a nemzedékek kapcsolatát, együttműködését és kollízióit végül is a termelési viszonyok jellege és az ezekkel összefüggő nemzedéki magatartások általában az antagonizmusok társadalmi traumákat okozó viharáivá élezték. Ezekben a konfliktusokká éleződő kollíziókban az objektív tényezők játsszák a döntő szerepet, mert nem nehéz belátni, hogy a történelemben soha, egyetlen fiatal vagy idősebb haladó nemzedék sem azért került konfliktusba retrográd törekvéseket képviselő nemzedékekkel, csoportokkal, politikai törekvésekkel, mert *nem akart* ezekkel kollaborálni, hanem mert az az objektív, történelmileg, társadalmilag meghatározott feltétel-rendszer, amely kihatott magatartására, az együttműködést sok esetben és sok területen *objektíve* lehetetlenné tette.

A szocializmus a generációs kérdés alapját képező társadalmi viszonyok rendszerét alapjaiban változtatta meg. A szocializmus építése során létrejött gazdasági, társadalmi és ideológiai viszonyok a fiatal nemzedékeket — az idősebb generációk oldalán — a haladásért vívott harc élvonalába emelték. A szocializmus stratégiai célkitűzései, és általában a stratégiának alárendelt taktika is, mert alapjaiban megfelelnek a társadalom minden nemzedéke törekvéseinek, a generációk közötti antagonizmusok kiküszöbölését és az eredményes együttműködés objektív feltételeit teremteték meg.

De vajon azt jelenti-e ez, hogy a szocializmusban végérvényesen megszűnt minden nemzedéki kérdés? Előbbi problémafelvetésünkből nyilvánvalóan következik, hogy nem. A szocializmusban élő nemzedékek természetesen különböző korszakok „történelmi termékei“. Ez a különbözőség eleve és elkerülhetetlenül magában hordozza azt a lehetőséget, hogy bizonyos kérdésekben a társadalom nemzedékei is eltérő elméleti és gyakorlati magatartásokat tanúsítsanak. Ezek az eltérések azonban nézetünk szerint általában nem válnak antagonizmusokká, ezért nem szabad dramatizálnunk őket, de nem is szabad közömbösen „elmennünk“ mellettük, annál kevésbé, mert jó részük nem szűkíthető le az olyan banális véleménykülönbségekre, mint például a divatra vagy ízlésre vonatkozó vélemények, de még a biológiai különbségekből és más természetű, nem meghatározó jelentőségű magatartásokból eredő eltérésekre vagy arra sem,

hogy az ún. idősebb nemzedékek természetesen megfontoltabbak, bölcsőbbek, mert generációs magatartásuk gazdagabb tapasztalatokra épült, a fiatalok pedig „könnyelműbbek“, „bátrabbak“, kevesebb megfontolással vállalják az ismeretlennel együtt járó kockázatokat. Ha csak ezekről a különbségekről volna szó, akkor sem volna szabad figyelmen kívül hagyni a szocializmus generációs problémáit. Az elmúlt néhány évtizedben ugyanis nemegyszer keserű tapasztalatok árán tanultuk meg, hogy a jelentékteleneknek tűnő, meg nem oldott kollíziók milyen mély és tragikus kimenetelű összeütközésekhez vezetnek. A probléma elméleti filozófiai, egyik nagyon lényeges elemét a múlt évben lezajlott Országos Pártkonferencián pártunk főtitkára tisztázta, amikor — a korábbi dogmatikus véleményektől eltérően — megállapította, hogy az elhanyagolt, meg nem oldott nem antagonista ellentmondások antagonizmusokká alakulhatnak át.

De hangsúlyozom: a szocializmusban sem csak az előbb említett, kevésbé jelentős generációs különbségekről van szó. Semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy nálunk éppúgy, mint más szocialista országokban, a húszévesek nemzedékétől a hetvenévesek generációjáig több nemzedéknek van jelentős szerepe az ország gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi életében. A legfiatalabb nemzedéknek csak közvetett ismeretei vannak azokról a történelmi körülményekről, amelyek a legidősebb nemzedékek világnézeti, politikai magatartását meghatározták, és sokan a legidősebb generációk képviselői közül nem láthatnak előre mindent pontosan az ő fiatalságuk idején jövőnek számító, ma jelenné vált történelemből. A történelmi feltételeknek ez a különbözősége, a velük való elméleti szembenézés és a hozzájuk való alkalmazkodás nemegyszer bonyolult elméleti és gyakorlati problémákat felvető magatartásokba torkollik. Kétségtelen például, hogy néhány fiatal nemzedékbeli munkás vagy értelmiségi „ultrradikális“ álláspontja a múltban elkövetett dogmatikus hibákkal szemben éppen azért olyan, amilyen, mert nincs tiszta képük a korról, amely ezeket a hibákat kitermelte, sok idősebb nemzedékbeli pedig azért kezeli türelmetlenül a fiatalabb generációk indokolt elégedetlenségeit és permanens újító szándékait, mert rég kialakult sztereotípiarendszerük néha akadályozza őket a megváltozott objektív feltételekhez és az ezekre épülő igényekhez való alkalmazkodásban.

És mégis: a szocializmusban ezek a nemzedéki különbségek sem megoldhatatlanok. Ebben a véleményünkben nem elvont utópiákra építünk, hanem tényekre. Mindenekelőtt arra, hogy minden, a szocializmusban élő nemzedék ma túlnyomó részében haladó magatartású egyénekből áll, akik egymásnak adták át a progresszív törekvések stafétabotját. E nélkül az együttműködés nélkül különben egyetlen társadalom sem volna elképzelhető, legkevésbé éppen a szocializmus. A folytonosság tehát, amelyre már hivatkoztunk itt és most, az alkotó marxizmus eszméihez való hűségben, elért vívmányaink védelmében és tökéletesítésében, társadalmunk állandóan magasabb szintre való emelésében kell hogy jelentkezzenek.

Volt alkalmunk meggyőződni arról, hogy társadalmunk túlnyomó többsége, generációs hovatartozásától függetlenül, egész valóságunk tökéletesítéséért harcol, mert érdekelt ebben a tökéletesítésben, mert első ízben a történelemben ez a tökéletesítés, a szocialista humanizmus konk-

rét embereszményeivel egybehangzóan, a társadalom minden dolgozó rétegének érdekében áll.

A kérdőíveinkre kapott válaszok is ezt bizonyítják. Mert bár más-ként vélekednek bizonyos problémáinkról az idősebb nemzedékekhez tar-tozó írók, tudósok, közéleti emberek és másként a középnemzedék vagy a legfiatalabb nemzedék képviselői, mindenik válaszban ki nem mondot-tan is van valami alapvetően közös: a haladás, a szocializmus eszméinek való elkötelezettség. Szerkesztőségünk éppen ezért a válaszok egy részét módosítások nélkül közli azzal a meggyőződéssel, hogy olvasóink is meg-értik: az említett különbségek olyan természetűek, hogy nem ütköznek döntően az alkotó marxizmussal, elvi és gyakorlati magatartásunk alap-vető követelményeivel.

Jellemzőknek hisszük nemcsak Nagy István mély és őszinte, kor-dokumentum jellegű vallomását vagy Bajor Andor humanizmustól, lírá-tól és humortól átjárt szellemes válaszait, hanem Tamás Gáspár Miklós „hetyke“ szűkszavúságát, kioktatását és nemes pedagógiai óhaját is.

Természetesen tudjuk, hogy sem a kérdőíveinkre kapott válaszok, sem a nemzedéki kérdést elemző többi írásunk nem jelenti a nemzedéki probléma minden vonatkozásának végleges érvényű tisztázását. De nem is voltak ilyen illúzióink. Abban reménykedtünk csupán, hogy nemze-déki számunkkal hozzájárulunk egy mindig aktuális kérdés marxista igé-nyű elemzéséhez és felszínre tartásához. Úgy érezzük: ebben a remény-kedésünkben nem csalódtunk. Összes kérdéseinket az alkotó marxiz-musra épülő tiszta szándékkal marxista világnézetű munkatársaknak tet-tük fel, akik — ha eltérő válaszokat adtak is rájuk — meggyőztek ben-nünket arról, hogy filozófiánknak a nemzedéki kérdésre adott válaszai-ban is igaza van: a szocializmus felszámolja a nemzedéki antagoniz-musokat, egy letűnő generációval nem hal meg végérvényesen a világ, és a feltűnő új nemzedékekkel folytatódik mindaz, amiért emberként élni érdemes. Ebben az értelemben állapította meg pártunk főtitkára Romá-nia Szocialista Köztársaság Kommunista Ifjúsági Szövetségének IX. Kong-resszusán: „Pártunk [. . .] megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít annak, hogy az ifjú nemzedék intenzíven részt vegyen a társadalmi életben, a társadalom vezetésében, hiszen a fiatalság lendülete és energiája, új iránti fogékonysága és forradalmi szenvedélye a haladás nagyszerű dinamizáló tényezője [. . .] Annak biztosítása, hogy a fiatalság valamennyi kategóriája a többi dolgozóval együtt részt vegyen a párt és állami határozatok kidol-gozásában és megvalósításában, az ország vezetésében, egész szocialista demokráciánk lényeges és elválaszthatatlan oldala, szerves része annak a koncepciónak, amelynek alapján a Román Kommunista Párt a társadal-mat, az új rend megteremtését irányítja.“